

няного уряду в можливостях активізації впливу на цінову ситуацію. Однак це зовсім не означає, що її треба зберігати і в майбутньому. Очевидно, що уряд, який дбає про рівень доходів вітчизняних товаровиробників у сільськогосподарській сфері, а також про рівень життя населення, зобов'язаний впливати на цінові тенденції, оскільки це є одним із його основних завдань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артус М.М. Державна політика та фінансовий механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію : автореф. дис. ... д.е.н. / М.М. Артус. – Київ, 2011.

2. Гудак В.В. Механізм ціноутворення в аграрному секторі як чинник забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств / В.В. Гудак // Інноваційна економіка. – 2011. – № 7. – С. 221–225.

3. Олефір В.К. Вплив зовнішніх факторів на кон'юнктуру внутрішнього ринку агропродовольчих товарів / В.К. Олефір // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 143–150.

4. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників : [монографія] / В.М. Онегіна. – К. : ІАЕ, 2007. – 588 с.

5. Охрименко В.І. Принципи цінового регулювання внутрішньогосподарських відносин в сільськогосподарських підприємствах / В.І. Охрименко, О.М. Супрун // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 116–122.

ЗАРОДЖЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

ORIGIN, BACKGROUND AND DEVELOPMENT OF CONCEPT «ECONOMIC SAFETY OF ENTERPRISE»

У статті розглянуто основні аспекти зародження, становлення та розвитку поняття економічної безпеки підприємства. Зокрема, досліджено історичні витоки зародження та найважливіші етапи становлення понять «безпека», «національна безпека», «економічна безпека». Висвітлено історичний ракурс формування даної економічної категорії на вітчизняних теренах. Подано основні тлумачення економічної безпеки українськими науковцями та систематизовано їх із позиції різних існуючих підходів.

Ключові слова: безпека, загроза, економічні ризики, економічна безпека, національна безпека, економічна безпека підприємства.

Представлены основные толкования экономической безопасности украинским учеными и подана их систематизация с позиции различных существующих подходов.

Ключевые слова: безопасность, угроза, экономические риски, экономическая безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность предприятия.

The article deals with basic aspects of origin, background and development of concept of enterprise economic safety. In particular, historical sources of origin and major stages of background of concepts «safety», «national safety», «economic safety» have been investigated. The historical foreshortening of forming of this economic category in our country during the past years has been reflected. Basic interpretations of economic safety by Ukrainian scientists have been given and have been systematized from position of different existent approaches.

Key words: safety, threat, economic risks, economic safety, national safety, economic safety of enterprise.

УДК 658.005.922.1:33

Сабецька Т.І.

к.е.н., старший викладач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту Тернопільського національного економічного університету

В статье рассмотрены основные аспекты зарождения, становления и развития понятия экономической безопасности предприятия. В частности, исследованы исторические истоки зарождения и важнейшие этапы становления понятий «безопасность», «национальная безопасность», «экономическая безопасность». Освещен исторический ракурс формирования данной экономической категории на отечествен-

Постановка проблеми. Становлення і розвиток вітчизняної економіки, інтеграція України у світовий економічний простір, поширення глобалізаційних процесів та викликане цим посилення конкуренції загострюють проблему досягнення ефективності економічної діяльності і збереження фінансової стійкості сучасного підприємства, які формують надійний та міцний фундамент для його економічної безпеки.

Зовнішнє оточення господарюючих суб'єктів щоразу стає все більш динамічним та невизначеним, що, своєю чергою, призводить до появи зна-

чної кількості ризиків і загроз, серед яких – небросовісна конкуренція, неплатоспроможність бізнес-партнерів, комерційний шпіонаж, втрата комерційної таємниці, незаконні поглинання і злиття, рейдерство. Означені негативні тенденції зумовлюють потребу в ефективному управлінні економічною безпекою підприємства, формуванні стратегії економічної безпеки, а також удосконаленні методів та механізмів її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те що категорія «економічна безпека» з'явилася в понятійному апараті економіч-

ної науки і стала об'єктом дослідження порівняно недавно, даною проблематикою, зважаючи на її зростаючу актуальність, займається багато вітчизняних і зарубіжних науковців, серед них: Л. Бендіков, Т.Н. Гладченко, В. Забродский, Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський, М.І. Камлик, Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко, Т.Г. Логутова, Г.А. Минаев, І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко, С.І. Ніколаюк, Д.Й. Никифорчук, А.А. Одинцов, Е.А. Олейников, Т.Г. Сухорукова, Г.Ю. Ткачук, В.В. Шликов та багато інших. Науковцями поки що не вироблено єдиного визначення економічної безпеки підприємства, про що свідчить різноманітність їхніх поглядів, трактувань і тлумачень.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження історичних передумов зародження і становлення поняття «економічна безпека підприємства», вивчення особливостей розвитку даної економічної категорії на українських теренах, а також узагальнення та систематизація існуючих наукових підходів до її визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично поняття «безпека» зародилося дуже й дуже давно, разом з появою Homo sapiens (людини розумної) й її усвідомленим бажанням бути захищеною від будь-яких загроз оточуючого її світу. Як підтвердження того факту, що бажання перебувати в безпеці є невід'ємною частиною біологічної природи людини, можна навести загальновідому піраміду потреб Маслоу, де потреба в безпеці перебуває на другому щаблі потреб одразу після фізіологічних потреб у їжі, воді, сні та житлі.

Тому зрозуміло, що слово «безпека» має давнє походження і в перекладі з грецької означає «володіти ситуацією». Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує слово «безпека» як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [2, с. 70]. Тобто безпеку слід розуміти як відсутність небезпеки; відсутність загрози; збереженість; надійність. Сьогодні термін «безпека» сприймається значно ширше і розуміється як умова життєдіяльності; відсутність небезпек і загроз; заходи та дії захисту від загроз; властивість системи зберігати свою стійкість та цілісність; захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз функціонуванню [12, с. 14].

Г.А. Минаев визначає безпеку як «здатність об'єкта, явища, процесу зберігати свою сутність і основну характеристику в умовах цілеспрямованого руйнівного впливу зовні або в самому об'єкті, явищі, процесі» [11, с. 15].

Поняття економічної безпеки як соціального феномену пов'язане зі становленням суспільства та зародженням держави, коли потреба в захисті всіх життєзабезпечуючих складових частин суспільного укладу виступає чи не найперший план. Зрозуміло, що в період стародавніх цивілізацій поняття економічної безпеки зводилося насампе-

ред до проблеми захисту суспільного багатства від нападу ворогів чи будь-яких інших зовнішніх посягань, а також до захисту влади, власності та майна багатих верств суспільства від внутрішніх заворушень і бунтів бідного підвладного населення.

У контексті держави термін «безпека» почав використовуватися ще у XVII–XVIII ст., коли в європейських країнах зародилася думка, що головна мета держави – досягнення всезагального благополуччя і безпеки людей. При цьому безпека передбачала два взаємопов'язаних аспекти: стан, ситуацію спокою, відсутність реальної небезпеки; матеріально-економічні і політичні умови, а також відповідні соціальні інститути, здатні його зберегти [12, с. 12]. Пануюче в той період у розвинених країнах Європи (насамперед в Англії) економічне вчення – меркантилізм – сприяло розумінню того, що військова безпека держави напряму пов'язана з рівнем її добробуту. Оскільки основним джерелом збагачення країни в XVII–XVIII ст. була торгівля, зрозуміло, що рівень економічної безпеки держави визначався її успіхом у зовнішніх торговельних відносинах.

У XIX ст. запорукою економічної безпеки країни вважалася політика протекціонізму, тобто захисту національного ринку й національних товаровиробників від іноземної конкуренції, зокрема й за допомогою високих митних бар'єрів. Прихильники даного економічного вчення вважали, що вільна торгівля несе в собі загрозу для внутрішніх виробників, а потрапляння на ринок дешевих іноземних товарів є не що інше як зовнішня економічна агресія. Найбільш показовим у даному аспекті є досвід Великої Британії, яка наприкінці XIX ст. перебувала в залежності від імпорту продовольчих товарів, а тому масова поява в країні дешевих німецьких товарів більшістю жителів розцінювалася як загроза економічній безпеці країни, що врешті-решт призвело до загострення англо-німецького конфлікту і стало однією з причин Першої світової війни.

Зародження поняття національної безпеки пов'язане з іменем президента США Ф. Рузвельта, який у 30-х роках XX ст. визначав її як «сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя і здоров'я всіх його громадян» [12, с. 12]. Дещо пізніше, у період Другої світової війни, акценти національної безпеки змістилися насамперед до усунення військової небезпеки та досягнення миру. А в умовах енергетичної кризи 1973 р. ключовим напрямом національної безпеки стає економічний складник.

Термін «економічна безпека» (economic security) у 30-х роках XX ст. пов'язувався насамперед із безпекою окремих осіб від погіршення їх фінансового стану, причиною чого насамперед є безробіття. Тому й не дивно, що основною функ-

цією створеного Ф. Рузвельтом Федерального комітету економічної безпеки було забезпечення економічної безпеки громадян, яке зводилося до боротьби з безробіттям.

Стійкий фундамент для становлення поняття «економічна безпека» сформувався насамперед у розвинених індустріальних країнах Заходу, які через розпад колоніальної системи зіткнулися з гострою проблемою обмеженості ресурсів і порушення зв'язків з їх постачальниками. Тогочасне розуміння економічної безпеки полягало в забезпеченні стійкого економічного розвитку суспільства з метою виробництва необхідних благ та послуг для задоволення індивідуальних та суспільних потреб.

Розвиток глобалізаційних та інтеграційних процесів наприкінці ХХ ст. об'єктивно призвів до формування концепції міжнародної економічної безпеки. Так, у 1985 р. на 40-й сесії Генеральної асамблеї ООН була прийнята резолюція «Міжнародна економічна безпека», якою задекларована необхідність сприяння міжнародній економічній безпеці з метою соціально-економічного розвитку і прогресу кожної країни [12, с. 13].

На теренах України в період її перебування у складі Російської імперії більш вживаними синонімами поняття «національна безпека» були «державна безпека» та «громадська безпека», під якими розумілося забезпечення громадського порядку та спокою, а також боротьба з державними злочинами.

В основі комуністичної ідеології радянського періоду лежало підпорядкування інтересів окремої особи інтересам держави. Тому й очевидно, що концепція національної безпеки була орієнтована насамперед на захист державних інтересів. У період «холодної війни» національна економічна безпека мала чітко визначений силовий відтінок, адже в умовах гонитви озброєнь термін «безпека» асоціювався насамперед зі зброєю, армією, розвідкою та спецслужбами.

На сучасному етапі економічного розвитку суспільства стало очевидним, що економічна безпека країни напряму залежить від її участі в зовнішній торгівлі. Досягнення значних успіхів у зовнішньоторговельних відносинах сприяє зміцненню фінансової та економічної стабільності країни. Разом із тим загрозу для національної безпеки створює зростаюча залежність країни від імпорту паливно-енергетичних і стратегічних сировинних ресурсів, продовольства, високотехнологічної продукції та зброї.

На мікрорівні економічна безпека проявляється в забезпеченні стабільного й ефективного функціонування підприємства і визначається науковцями як «складна категорія, що характеризує здатність створеної на підприємстві системи протистояти дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх чинників із метою забезпечення ефективного використання його ресурсів (капіталу, персоналу, інформації,

технології, техніки тощо), наявних ринкових можливостей (конкурентоспроможності), а також виконання інших статутних завдань у поточному періоді та на перспективу» [9, с. 205].

Доволі часто економічну безпеку підприємства сприймають дещо поверхнево і зводять її до «протистояння, захисту від різноманітних економічних злочинів (пограбування, шахрайства, фальсифікації, підпалів, недобросовісної конкуренції, промислового та комерційного шпигунства, інформаційної небезпеки тощо) [5, с. 17]. Не заперечуючи важливості вказаних загроз, будемо стверджувати, що поняття економічної безпеки підприємства є значно ширшим і охоплює набагато більшу проблематику.

Формування понятійного апарату економічної безпеки підприємства в Україні історично пов'язане з розпадом Радянського Союзу та здобуттям незалежності. Це цілком закономірно, адже в умовах командно-адміністративної економіки, коли всі економічні процеси планувалися, регулювалися і контролювалися державою, ймовірність виникнення того чи іншого роду ризиків зводилася до мінімуму. Зважаючи на те, що у плановій економічній системі були практично відсутні такі явища, як корупція, промислове шпигунство, недобросовісна конкуренція, рейдерство, то й потреби в забезпеченні економічної безпеки господарюючих суб'єктів майже не виникало. Також малоймовірними були внутрішні загрози, пов'язані з низькою ефективністю чи збитковістю, адже держава шляхом надання дотацій і пільг штучно підтримувала у життєздатному стані навіть ті збиткові підприємства, які не пройшли «оздоровлення» ринком.

Проте на початку 90-х років ХХ ст. разом із приватизацією, появою різних форм власності та організаційно-правових форм підприємств, економічними перетвореннями, розвитком ринкових форм господарювання і посиленням конкуренції постала проблема економічної безпеки підприємства, що на початкових етапах зводилася до захисту внутрішньої інформації від несанкціонованого доступу та збереження комерційної таємниці.

Доволі поширеним на початку 90-х років було впровадження на підприємствах дворівневої системи захисту інформації, яка спрямовувалася на захист «найбільш слабкої ланки» безпеки підприємства – його персоналу. На першому рівні захист комерційної таємниці забезпечувався службою безпеки підприємства, а на другому рівні – створенням специфічної колективної філософії та корпоративної етики на принципах «пильності й відповідальності» за допомогою засобів організаційної культури [17, с. 110].

Наприкінці ХХ ст. під впливом об'єктивних ринкових процесів питання економічної безпеки почало розглядатися під іншим кутом зору. Цьому посприяли кризові процеси у вітчизняній економіці,

різке скорочення виробництва і, головне, зміна ролі держави, яка з переходом до ринкових відносин перестала виконувати функцію основного власника, інвестора і споживача. У зв'язку з цим прийшло розуміння того, що економічна безпека підприємства безпосередньо залежить від впливу зовнішнього оточення, яке априорі є мінливим та невизначеним.

Однією із найпоширеніших у той час була думка про те, що економічна безпека підприємства – це насамперед захист від негативних впливів чи загроз. При цьому окремі науковці беруть до уваги винятково негативний вплив зовнішнього середовища, а інші вважають за потрібне враховувати також негативні фактори, пов'язані з внутрішнім потенціалом підприємства. Так, у рамках даного підходу Д. Ковальов і Т. Сухорукова описують економічну безпеку підприємства як «захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноваріантні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності» [7, с. 48]. Економічна безпека підприємства розглядається авторами як «спроможність господарюючого суб'єкта забезпечити стабільність свого існування та розвиток за різних, навіть несприятливих умов зовнішнього середовища незалежно від характеру впливу даного середовища на діяльність підприємства, а також масштабу і характеру внутрішніх змін» [7, с. 48].

В. Забродський під економічною безпекою розуміє сукупність кількісних та якісних характеристик, які «відображають здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішніх та внутрішніх економічних загроз» [4, с. 35]. Дещо схожий підхід спостерігається у Т.Н. Гладченко, яка вважає, що економічна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, організація якої здійснюється адміністрацією та колективом підприємства шляхом реалізації системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного й соціально-психологічного характеру. Автор акцентує увагу на тому, що, по-перше, стан захищеності априорі є динамічним; по-друге, внутрішня загроза для підприємства є не менш небезпечною, ніж зовнішня, і, по-третє, у системі забезпечення економічної безпеки підприємство повинно діяти спільно з державою [3, с. 111–113].

Т.Г. Сухорукова звертає увагу на те, що економічна безпека є складовою частиною конкурентоспроможності підприємства, тією конкурентною перевагою, яка здатна забезпечити стійку позицію підприємства в ринковому середовищі [16]. А Л. Бендіков розглядає економічну безпеку підприємства з позиції захищеності складових частин його виробничого потенціалу від «прямих та непрямих економічних загроз, що пов'язані з неефективною

науково-промисловою політикою держави або формуванням несприятливого зовнішнього середовища та здатністю до відтворення» [1, с. 9].

Як бачимо, більшість науковців періоду кінця 1990-х – початку 2000-х рр. трактують економічну безпеку підприємства як здатність пристосуватися до зовнішнього середовища та уникнути зовнішніх загроз.

Разом із тим деякі вчені мають дещо відмінну позицію. Зокрема, існує думка, що економічна безпека підприємства є станом стійкості чи рівноваги, за якого відбувається ефективне використання його ресурсів: капіталу, трудових ресурсів, техніки і технологій, інформації, підприємницьких здібностей і нематеріальних активів із метою забезпечення стабільного функціонування та стійкого розвитку підприємства. Так, Є.А. Олейніков визначає економічну безпеку підприємства як «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів» [15, с. 138].

В.В. Шликов розглядає економічну безпеку як «мінімізацію затрат та збереження контролю над власністю», що забезпечується шляхом «боротьби з несумлінною конкуренцією, забезпеченням інформаційної безпеки і правового захисту інтелектуальної власності», що, очевидно, повинно здійснюватися на державному рівні [18, с. 48].

Найбільш об'єктивно характеризує економічну безпеку підприємства О.М. Ляшенко, розуміючи її як «стан ефективного використання його ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дає змогу запобігти внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечує його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії» [10, с. 98].

За іншим підходом економічна безпека підприємства передбачає створення передумов для захисту від методів кримінальної конкуренції та дій, які завдають йому шкоду внаслідок порушення законодавства чи ділової етики. У даному аспекті доречним є визначення А.А. Одинцова, який стверджує, що «безпека підприємництва – це такий стан цивілізованого бізнесу, за якого відсутня економічна чи інша шкода, яка б наносилася бізнесу навмисно чи не навмисно фізичними особами чи соціальними організаціями (у тому числі й юридичними) з порушенням закону чи етики підприємництва» [14, с. 45–46].

Також вартим уваги є підхід, за яким економічна безпека підприємства розглядається в контексті залежності від гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів його зовнішнього середовища. Зокрема, вчені Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов та О.М. Ляшенко трактують економічну безпеку підприємства як «міру гармонізації у часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють за межами підприємства» [8, с. 87]. При цьому підприємство вважається у

стані економічної безпеки, якщо його виробничо-господарська діяльність є прибутковою.

З точки зору М.І. Камлика, «економічна безпека підприємства – це такий стан розвитку суб'єкта господарювання, який характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності» [6, с. 9].

С.І. Николаюк і Д.Й. Никифорчук розуміють економічну безпеку підприємства як стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, за яких гарантуються стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток [13, с. 15].

Отже, як показує аналіз наукової літератури, проблематика економічної безпеки є предметом наукових пошуків багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Разом із тим, проаналізувавши та узагальнивши їхній науковий доробок, можна виділити різні підходи до трактування змісту економічної безпеки підприємства (рис. 1).

Зростаючий інтерес держави до проблем безпеки знайшов свій прояв у прийнятті Концепції національної безпеки України від 16.01.1997, в якій насамперед визначено поняття «національна безпека» як «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей» [12, с. 16]. Зокрема, серед сфер національної безпеки України, а саме політичної, соціальної, воєнної, науково-технологічної, інформаційної та екологічної, вказана також і економічна безпека.

Наступним кроком у законодавчому закріпленні Концепції національної безпеки стало прийняття Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003, в якому націо-

нальна безпека трактується як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [12, с. 16]. Даним Законом розширено перелік складових частин національної безпеки шляхом включення до неї: зовнішньо-, і внутрішньополітичної, військової та прикордонної, науково-технологічної, економічної, соціально-гуманітарної, екологічної, інформаційної.

Варто зазначити, що в сучасному господарсько-правовому полі України діє чимало чинників, які негативно впливають на економічну безпеку підприємства, зокрема це високий рівень тінізації вітчизняної економіки; розвиток олігархізму та зростання корумпованості в органах державної влади; високий рівень монополізації окремих галузей та ринків; непослідовність та недосконалість чинного законодавства в галузі ліцензування, патентування, захисту авторського права та комерційної таємниці, охорони інтелектуальної власності, реструктуризації, санації та банкрутства; а також відсутність кваліфікованих і досвідчених фахівців з управління економічною безпекою підприємства.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, узагальнивши погляди вітчизняних і зарубіжних вчених, можна зробити висновок, що економічна безпека підприємства – це стан захищеності його економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, стан його поточної фінансової незалежності, а також наявність у нього необхідних фінансово-економічних передумов для стійкого розвитку в майбутньому. Зважаючи на доволі широкий спектр трактувань та різноманітність підходів, можемо робити висновок, що економічна безпека підприємства є багатограним і комплексним поняттям, що відображає узо-

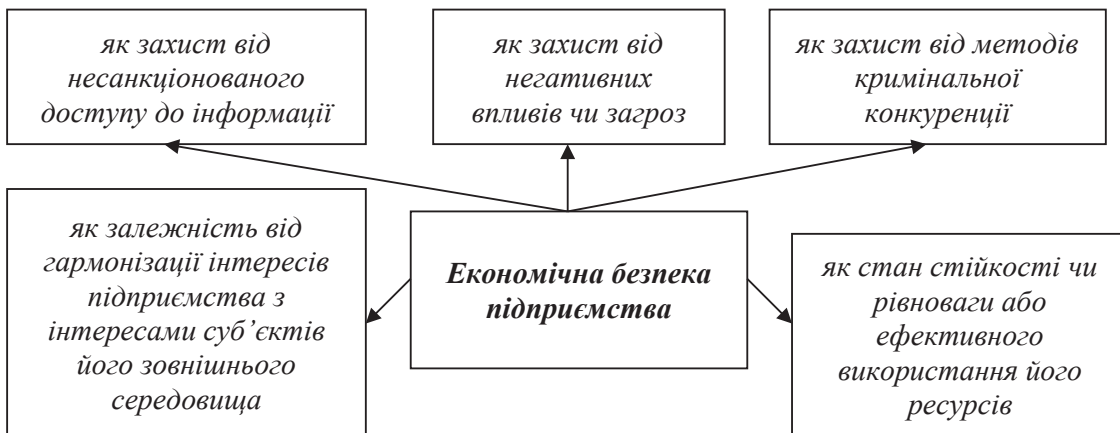

Рис. 1. Підходи до розуміння економічної безпеки підприємства

Джерело: власна розробка на основі [12, с. 18–21]

дження й гармонізацію інтересів господарюючого суб'єкта з об'єктивними ринковими умовами господарювання задля ефективного використання виробничого потенціалу, уникнення різного роду загроз та забезпечення економічного розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бендіков Л. Економічна безпека промислового підприємства / Л. Бендіков // Консультант директора. – 2000. – № 2(110). – С. 7–13.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Гладченко Т.Н. Индикаторы экономической безопасности предпринимательской деятельности / Т.Н. Гладченко. – Донецк : ДОНГАУ. – 2000. – № 12. – С. 111–113.
4. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 15–16. – С. 35–37.
5. Іванюта Т.М. Економічна безпека підприємства : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
6. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : [навч. посіб.] / М.І. Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
7. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48–51.
8. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
9. Логутова Т.Г. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення / Т.Г. Логутова, Д. Нагаєвський // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – Т. 2. – С. 204–207.
10. Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / О.М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
11. Минаев Г.А. Безопасность организации : [учебник] / Г.А. Минаев. – К. : КНТ, 2009. – 180 с.
12. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : [навч. посіб.] / І.П. Мойсеєнко, О.М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
13. Ніколаюк С.І. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності : [курс лекцій] / С.І. Ніколаюк, Д.Й. Никифорчук. – К. : КНТ, 2005. – 320 с.
14. Одинцов А.А. Економічна і інформаційна безпека підприємництва : [навч. пособ.] / А.А. Одинцов. – М. : Академія, 2006. – 336 с.
15. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. – М. : ИнтелСинтез, 1997. – 288 с.
16. Сухорукова Т.Г. Концептуальный взгляд на экономическую безопасность предприятия / Т.Г. Сухорукова // Залізничий транспорт України. – 1998. – № 2–3. – С. 9–12.
17. Ткачук Г.Ю. Еволюція підходів до визначення сутності економічної безпеки підприємства / Г.Ю. Ткачук // Молодий вчений. – 2015. – № 2(17). – С. 110–113.
18. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В.В. Шлыков. – СПб. : Алетеля, 1999. – 138 с.